

Jogbiztonság a büntető igazságszolgáltatásban

VARGA ÁDÁM
PhD hallgató

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

1. Bevezetés

Örök vita tárgyát képezi, hogy igazságosság és jogbiztonság versengésénél melyik jogelvnek kell elsőbbséget engednie a másiknak. Hogyan vetődhet fel egyáltalán, hogy ez a két, végső soron azonos célt szolgáló elv szembekerüljön egymással? Talán nem is azonos célt szolgálnak? Lehetséges, hogy a jogbiztonság valóban csak a bűnözők utolsó mentsvára? Ennek fényében elfogadható az, ha a jogalkotásban valamint a jogalkalmazásban előtérbe kerül a jogbiztonsággal szemben az igazságosságra való törekvés?

A cím sokat mond, mégis szinte semmit. Ez alatt lehet írni akár a jogbiztonság elvének igazságszolgáltatást érintő általános kérdéseiről, vagy lehet elemezni az igazságszolgáltatás olyan aktuális kérdéseit, mint a három csapás szabály, a semmisségi törvény, a közkegyelem gyakorlásáról szóló törvény, a kiemelt ügyek vitatott kérdései vagy az illetékestől eltérő bíróság előtti vádemelés, amelyekkel kapcsolatban szinte mind felvetődött már, hogy sérti a jogbiztonság követelményét. Én azonban egy harmadik utat választottam.

Az igazságszolgáltatás szemszögéből közelítem meg a kérdést, azonban azt nem önmagában vizsgálom. Megfigyelhető, hogy sokan úgy tekintenek a jogbiztonsággal kapcsolatos kérdésekre, mint amit az alkotmányjog mindenre rásüt, amivel mindent meg lehet magyarázni, és amivel igazságtalanul lehet bűnözőket szabadítani. Látni kell azonban, hogy a jogbiztonság követelménye nem egy kreált és öncélú jogelv, hanem egy értékalapú fogalom, amely nem az igazságosság ellen hat, hanem annak még teljesebb és tökéletesebb érvényesülését hivatott szolgálni, és amelyet igazán nem önmagában, hanem az igazságossággal párhuzamban érdemes vizsgálni.

Másrészt – bár meggyőződésem, hogy a büntetőjogi dogmatika zártsága bámulatra méltó¹ – vannak olyan gyakorlati problémák, amelyek túlmutatnak a büntetőjogi dogmatika határain. Ezekben az esetekben igenis szükséges a jogbiztonság elvének határozott érvényre juttatása.

Mindezek alapján jogbiztonság és igazságosság kényes egyensúlyának kérdését egyrészt a két fogalmat együtt vizsgálva elemzem, másrészt két, talán a részemről önkényesen kiválasztott, azonban a téma szempontjából jellegzetes kérdésen keresztül mutatom be.

¹ A kontinensen a felvilágosodás óta a büntetőjog kodifikált jogként jelenik meg, amelyben a dogmatika kiemelkedő jelentőségre tett szert. (Békés Ádám: *Büntetőpolitika és jogbiztonság*. In: *Magyar Jog*, 2005/8. sz. 480. o.)

2. A jogbiztonságról dióhéjban

Alaptörvényünk kimondja, hogy „*Magyarország független, demokratikus jogállam.*”² Rövid mondat, hatalmas mögöttes tartalommal, melynek kialakulása és kikristályosodása évszázados múltra tekint vissza. Jogállam szabta követelmények átfogó elemzéséhez nemhogy a jelen publikáció, de még talán egy önálló monográfia sem lenne elég. Ezért én ehelyütt csak utalnék arra, hogy bár némileg mást értenek jogállam alatt az Egyesült Államokban, Angliában és az öreg kontinensen,³ megközelíteni is számos irányból lehet,⁴ annyi azonban általánosságban kijelenthető, hogy a jogállam nem pusztán politikai ideológiai, hanem alkotmányjogi érték kategória is, a közhatalom jognak való alávetettségét, a jog uralma alá rendelt államot jelenti.⁵ Politikai és jogi fogalom tehát egyben, amelynek értelmében a politikát a jogállam keretein belül kell megvalósítani.⁶ A jogállamban a jog minden társadalmilag jelentős életviszonyoknak a végső és legmagasabb zsinórmértéke,⁷ sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét.⁸ Különböző változatai vannak, de bizonyos elveket az egyes felfogások egyaránt elfogadnak, ezen elvek közé tartozik többek között a jogbiztonság is.⁹

Ahogy a jogállam, úgy a jogállamiság elvéből levezetett jogbiztonság összetevőinek kibontását sem tette meg sem a korábbi Alkotmány, sem az Alaptörvény, ez a feladat Magyarországon az Alkotmánybíróságra hárult.¹⁰ Kérdőjeletpontot jelenthet a 9/1992. (III. 5.) számú AB határozat, amely kimondja, hogy „*a jogállam nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára. Vagyis a jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is. Ezért alapvetőek a jogbiztonság szempontjából az eljárási garanciák. Csak formalizált eljárás szabályainak követésével keletkezhet érvényes jogszabály, csak az eljárási normák betartásával működnek alkotmányosan a jogintézmények.*”

A jogbiztonság megköveteli, hogy az állampolgárok jogait és kötelezettségeit törvényben meghatározott módon kihirdetett és bárki számára hozzáférhető jogszabályok szabályozzák, továbbá azt, hogy a jogalanyoknak legyen lehetőségük arra, hogy elhatározásaikat a jog előírásaihoz tudják igazítani.¹¹ Fontos

² Magyarország Alaptörvénye B) cikk (1) bekezdés

³ Sőt, még a francia és a német jogtudomány sem ugyanazzal a jelentéstartalommal használja.

⁴ L. bővebben: Tamás András: *A közigazgatási jog elmélete*. Szent István Társulat, Budapest, 2010. 244–264. o.

⁵ Tamás: i. m. 245. o.

⁶ Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*, HVG-ORAC, Budapest, 2012. 72. o.

⁷ Herbet Küpper: *A jogállam követelményei az Európai Unióban és Magyarország Alaptörvénye*. In: *Jura*, 2011/2. sz. 97. o.

⁸ 11/1992. (III.5.) AB határozat

⁹ Tamás: i. m. 245–246. o.

¹⁰ Trócsányi – Schanda: i. m. 72. o.

¹¹ 14/1993. (III.9.) AB határozat.

a stabilitás, nem megengedhető a jogszabályok folytonos módosítása, de ez nem jelent megváltoztathatatlanlanságot.¹² Az Alkotmánybíróság ehhez a 11/1992. (III.5.) AB határozatban még a büntetőjoggal kapcsolatban azt is hozzáteszi, hogy kiszámíthatóságból és az előreláthatóságból közvetlenül is levezethető a visszamenőleges hatály tilalma, de különösen az ex post facto jogi rendezés, valamint az analógia alkalmazási tilalma. Békés Ádám nem mulasztja el megemlíteni, hogy a dogmatika jelentős szerephez jut a jogbiztonság megteremtésében, mivel a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elv áttételesen a visszaható hatály tilalmát is hordozza.¹³ Különös jelentősége van a normavilágosság követelményének, melynek csak olyan normák felelnek meg, melyek világosan kijelölik az adott jogintézmény célját, alkalmazásának kereteit, szempontjait és rendjét.¹⁴

3. Az igazságosság követelménye

Az igazságosság fogalmának terjedelme és jelentéstartalma sokkal szerteágazóbb, használata sokkal kevésbé egységes, mint a jogbiztonságé. Az igazságosság az európai kultúrkör mindhárom tartópillérének – a görög kultúrának, a római jognak és a keresztény erkölcsnek¹⁵ – központi kategóriája.¹⁶ Az értékhierarchiában elfoglalt helyével kapcsolatban három álláspont alakult ki. Egyes filozófusok a hierarchia csúcsára helyezik, mások szerint azonban még csak nem is érték. A köztes álláspont szerint alapvető magatartás irányító érték, de nem az egyetlen, mert más értékek is léteznek a társadalomban, melyek nem teljesen koherensek egymással.¹⁷

Éppen emiatt a sokrétűség miatt fontos meghatározni azokat a kereteket, amelyeken belül a kérdést vizsgálom. Nem kérdőjelezem meg az igazságosság jogban játszott szerepét¹⁸, ahogyan nem kívánok az igazságosság jelentésrétegeinek vizsgálatával a jogbölcselet végtelen vizeire sem evezni, csak annyiban és olyan mélységben vizsgálom a kérdést, amennyiben az a téma szabta keretek közé szorosan illeszkedik.

Az igazságszolgáltatás gyakorlati társadalmi tevékenység, amely óhatatlanul előfeltételezi, hogy létezik az állításainkon kívüli valóság.¹⁹ A büntetőeljárás célja is az, hogy ehhez a valósághoz a lehető legközelebb jusson, a tényállást a lehető leg-

¹² Vincze Attila: *Jogállamiság Magyarországon – különös tekintettel a jogbiztonságra*. In: *Jogi Tanulmányok*, 2001/1. sz. 294. o.

¹³ Békés: i. m. 480. o.

¹⁴ Bánáti János – Réti László – Tóth Ádám: *A jogbiztonság kirívóan súlyos sérelme*. In: *Ügyvédek Lapja*, 2010/2. sz. 19. o.

¹⁵ Szent Tamás azt tartja az igazságosságról, hogy az annyira összetartozik az irgalmassággal, hogy az igazságosság könyörületesség nélkül nem más, mint embertelenség. (Aquinói Szent Tamás: *Catena Aurea I. – Kommentár Máté evangéliumához*. JATE Press, Szeged, 2000. 137. o.)

¹⁶ Lenkovic Barnabás: *Az igazságosság keresése*. In: *Pro Vita et Scientia – Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából* (szerk. Tattay Levente – Pogácsás Anett – Molnár Sarolta). Szent István Társulat, Budapest, 2012. 182. o.

¹⁷ Földesi Tamás: *Gondolatok a bűnmegelőzés, a büntető ítélet és az igazságosság kapcsolatáról*. In: *Magyar Jog*, 1985/1. sz. 24–25. o.

¹⁸ Amennyiben az igazságosság jogban játszott szerepét kívánám megkérdőjelezni, akkor azzal természetesen az általam vizsgált további kérdések is értelmüket veszíténék.

¹⁹ Bárd Károly: *Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás*. In: *Fundamentum*, 2004/ 1. sz. 48. o.

pontosabban állapítsa meg. Bár a büntetőjog számára releváns tényállás nem minden esetben egyezik az objektív valósággal (bizonyos elemei ugyanis kívül esnek az érdeklődésén), ez mégsem jelenti azt, hogy a bíróságnak csak ezekre az elemekre kellene koncentrálnia, vizsgálnia kell ugyanis ezeken kívül az elkövető személyi körülményeit, életvitelét, célzatát, a bűnösség fokát, az enyhítő és súlyosbító körülményeket is. Könnyen belátható tehát, hogy a büntető perekben óhatatlanul előkerülnek olyan kérdések, amelyek etikai, igazságossági jellegűek.²⁰ Patyi András és Varga Zs. András szerint a jog személyek viselkedésével kapcsolatos magatartási szabályok összessége, így logikailag szükségszerű rendeltetése, hogy legyen egy minimálisan érvényesülő szabályrendszer az emberek együttélésében. Ezáltal a jogot szükségképpen értékkategóriává teszszük, mivel megalkotása során figyelemmel kell lenni a fizikai világ törvényszerűségeire, az emberből mint személyből fakadó követelményekre, a társadalmi szükségszerűségekre és a társadalom manifesztálódott elvárásaira, melyek figyelembevételével megfogalmazható a joggal szemben az igazságosság követelménye.²¹ Az igazságosság érvényre juttatása a büntetőperben elsősorban a bíró feladata, akiről Lenkovics Barnabás a bírói esküből levezetve azt mondja, hogy a törvény kötelezi, az igazságosság és a méltányosság viszont a kötelességteljesítés során vezérli őt.²² A kérdés, hogy ezt mennyire képes minden esetben feltárni és érvényre juttatni? A jogalkalmazásban elfogadott doktrínák nagy része éppen a valóság megismerhetetlensége esetén segít a döntésben.²³ Elfogadva az igazság kideríthetőségének korlátait, nem lehet kizárólag az eljárás végtermékén mérni azt, hogy az adott ügyben valóban igazságot szolgáltatott-e, ugyanis az eljárás minőségét megbízhatóbban mutatja a processzuális igazságosság, az a mód, ahogy az igazságszolgáltatás a végterméket előállította.²⁴ Önálló érték, ráadásul kivitelezhető, szemben az anyagi igazságossággal, amelynek érvényesülését nem lehet garantálni.²⁵ Ez a processzuális igazságosság pedig lényegét tekintve nem más, mint a tisztességes eljáráshoz való jog, amely olyannyira nem csak kiegészítő jellegű, hogy önálló emberi jognak tekintendő. Az anyagi és processzuális igazságosság mellett szükséges említést tenni az igazságosság egy másik dimenziójáról is, amely a társadalmi igazságosság. Homályos kategória ez, hiszen tartalma relatív és koronként nagyon változó. Sok jogon túli elemmel is kiegészül, keveredik.²⁶ Egy társadalmi berendezkedés egészében csak akkor igazságos, ha egyes intézményei – így többek között az állam és a jog – is azok.²⁷ A jogalkotó ideális esetben²⁸ a társadalmi igaz-

²⁰ Földesi Tamás: *Miért ne legyen közömbös a modern jog az igazságosság iránt?* In: *Állam- és Jogtudomány*, 1986/2. sz. 287. o.

²¹ Patyi András–Varga Zs. András: *Általános közigazgatási jog*. Dialog Campus, Budapest–Pécs, 2009. 34. o.

²² Lenkovics: i. m. 181. o.

²³ Bárd: i. m. 48. o.

²⁴ Stefan Trechsel: *Why Must Trials be Fair?* In: *Israel Law Review*, 1997/Winter-Summer sz. 107. o. Idézi: Bárd: i. m. 48. o.

²⁵ Bárd: i. m. 49. o.

²⁶ Lenkovics: i. m. 186. o.

²⁷ Lenkovics: i. m. 188. o.

²⁸ Az „ideális eset” alatt azt értem, amikor nem csak hangzatos politikai szólamok megfogalmazásával próbál a jogalkotó látszólag a társadalmi igazságosság szabta követelményeknek megfelelni, hanem a valós társadalmi igényeket veszi figyelembe.

ságosságot szem előtt tartva igyekeznek megalkotni a jogszabályokat, mivel – Földesi Tamás gondolataira támaszkodva – nem közömbös, hogy a társadalom tagjai mennyire tartják igazságosnak a társadalmi berendezkedést és a jogszabályokat. Ha a jogszabályokat igazságtalannak tartják, akkor nem tekintik a jogkövetést morális kötelességüknek, a jogsértéseket pedig akár erkölcsileg igazságosnak is tekinthetik.²⁹

4. A három csapásról

A három csapás néven elhíresült, amerikai³⁰ illetve szlovák minták alapján megalkotott szabály³¹ a 2010. évi LVI. törvény által került be a Büntető Törvénykönyvbe³², amely két helyen tartalmazza az ide vonatkozó rendelkezéseket. Egyrészt a 97/A. §-ban található a klasszikusnak nevezhető szabály, amelynek a lényege, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén azzal az elkövetővel szemben, akit korábban már erőszakos bűncselekmény miatt kétszer elítéltek, a harmadik alkalommal életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni. Önmagában már ez a szabály is felvet alkotmányossági aggályokat, de a jogbiztonságot illetve igazságosságot érintő kérdések szempontjából sokkal izgalmasabb a három csapás másik típusa. A Btk. 85. § (4) bekezdése kimondja, hogy ha a bűnhalmazatban levő bűncselekmények közül legalább három személy elleni erőszakos bűncselekmény, akkor bizonyos feltételek teljesülése esetén³³ az elkövetőt életfogytig tartó szabadságvesztésre kell ítélni.

Mi ennek a szabálynak a célja? A három csapás alkalmazhatóságát kívánja kiterjeszteni azokra az esetekre is, amikor az elkövetőt nem háromszor egymás után, hanem egy eljárásban három cselekmény miatt ítélik el. Ennek indoka talán az lehet, hogy csak amiatt, hogy valakit nem ítélnék el minden egyes bűncselekmény elkövetését követően, még ne kerülhesse el a súlyosabb büntetést.

Nyilvánvalónak tűnik, pedig nem az. Ez a szabály ugyanis kiszámíthatatlan és alkalmazhatatlan. A probléma gyökere oda vezet vissza, hogy a jogalkotó megpróbál a büntetőjogi dogmatika szabta keretek figyelmen kívül hagyásával betuszkolni valamit a törvénybe, ami nem illik bele. A szabályozás nincs tekintettel az általános részi és különös részi büntethetőségi akadályokra, illetve ezekkel rendezetlen a viszonya.³⁴ Dogmatikai szempontból problémás a halmazati és összbüntetési szabályok összhangjának hiánya, ami rendkívül fontos lenne ahhoz, hogy elkerülhető legyen az, hogy a büntetés mértéke mindössze attól függjön, hogy valakit egy vagy több eljárásban ítélnék el ugyanazon

²⁹ Földesi: *Gondolatok...* 25. o.

³⁰ Az amerikai megoldást l. bővebben: Beke-Martos Judit: *Three Strikes Law. A három csapás törvénye Amerikában.* In: *Rendészeti Szemle*, 2009/9. sz. 97–110. o.

³¹ Kónya István rávilágít arra is, hogy a magyar jogrendszerből sem teljesen idegen az ilyen jellegű szabályozás. L.: Kónya István: *A három csapás bírői szemmel.* In: *Magyar Jog*, 2011/3. sz. 130–131. o.

³² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: Btk.)

³³ A büntetési tétel felső határa a kétszeresére emelkedik. Ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a húsz évet meghaladná, vagy a bűnhalmazatban levő bűncselekmények bármelyike életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, akkor kell az elkövetőt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélni.

³⁴ Kónya: i. m. 132. o.

bűncselekmények miatt. Ha valakit egy kisbolt fegyveres kirablásáért elítélnék Zalaegerszezen és kiszabnak rá egy büntetést, majd Nyíregyházán másik két rablásért kiszabnak rá egy halmazati büntetést, akkor ezeket később össz-büntetésbe fogják foglalni és szinte biztos, hogy az elkövető sokkal enyhébb büntetést fog kapni, mint ha ugyanezeket az ügyeket egy eljárásban bírálják el.³⁵ Utóbbi esetben ugyanis ugyanez az ember ugyanazért a cselekményért kötelezően életfogytig tartó szabadságvesztést fog kapni. Ez álláspontom szerint jogbizonytalanságot teremt és sérti a törvény előtti egyenlőséghez való jogot is.

A Btk. azt is világosan rögzíti, hogy a részesekre is a tettesekre megállapított büntetési tételt kell alkalmazni.³⁶ Ez rendben is van, hiszen csak büntetési tételről beszél, ráadásul a büntetés kiszabása körében is kétszeres enyhítésnek van helye.³⁷ Nincs ez így az általam vizsgált kérdéskörben, mert itt van a speciális, kivételt nem tűrően kogens szabály kimondja, hogy kötelező az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása. A játékpisztollyal háromszor kisboltot rabló tettes sofőrjére is.

A jogpolitika kétségbevonhatatlan szándéka lehet a büntetőjog szigorítása.³⁸

³⁹ Ez jelenik meg itt is, ahogyan más módon szabályozva a bünszervezetben való elkövetésnél is, és ott is, amit most példaként szeretnék említeni: a több emberen elkövetett emberölés esetében. Ez a minősített eset pontosan amiatt van a Btk-ban, hogy súlyosabb, akár életfogytig tartó szabadságvesztést is ki lehessen szabni akkor, ha valaki több embert öl meg. Ezt a halmazati szabályok szerint nem lehetne megtenni. Ez felborítja a halmazat logikáját, mégis méltányolható a léte. Legalábbis a három csapás szabály előtt az volt. Most viszont, ha valaki megkísérel kirabolni egy valóságoshoz hasonlító játékpisztollyal egy kisboltot, mellette pedig a terhére róhatnak még kétféle kényeztetést, és emiatt őt egy eljárásban ítélik el, akkor kötelező az életfogytig tartó szabadságvesztés, míg három ember megölésénél csak lehetőség.⁴⁰

Álláspontom szerint dogmatikailag magyarázhatatlan ez a szabály, és itt kerülnek képbe igazán az alkotmányossági kérdések. Ugyanis ez a szabály sérti a jogbiztonságot és a törvény előtti egyenlőséget, mivel ennek alkalmazásával az életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő esetekben kizárólag jogbiztonságot sértő eredményre lehet jutni. Ez a jogszabályhely ugyanis kiszámíthatatlan. Minden azon múlik, hogy az elkövetőt egy eljárásban ítélik-e el. Ennek ellenére ez már több ügyben is megtörtént.

Ezzel szemben egy másik megoldás, hogy ha a bíró nem akar életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabni, akkor egyszerűen elkülönítheti az ügyeket. Az

³⁵ Nem elég, hogy az elkövetőre eleve legfeljebb a legsúlyosabb büntetés felével emelt mértékét lehet kiszabni, ami nem lehet több a büntetések együttes tartamánál, de ebből a bíróság a következetesen alkalmazott gyakorlat szerint a második legsúlyosabb büntetés háromnegyedét még el is engedi.

³⁶ Btk. 21. § (3) bek.

³⁷ Btk. 87. § (3) bek.

³⁸ Kónya: i. m. 130. o.

³⁹ Az persze más kérdés, hogy a sok módosításra tekintettel a Btk. mennyire képes elviselni a büntetőpolitika rövid távú változásait. (L. bővebben: Békés: i. m.)

⁴⁰ Sőt, ha valaki két embert megöl, egy embert pedig fegyverrel kirabol, azért sem jár kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés, mivel ebből a három cselekményből a két emberölés törvényi egységet alkot. És ha az elkövető háromszor ugyanazt a kisboltot rabolja ki az kevésbé veszélyes a társadalomra? Ebben az esetben ugyanis folytatatlanságot kell megállapítani, így ezért sem „jár” életfogytig tartó szabadságvesztés.

elkülönítésről tudni kell, hogy akkor törvényes, ha célszerű, ha célszerű, akkor viszont törvényes. Gumiszabálynak tűnik, de a valóságban komoly indoklás szükséges hozzá a bíró részéről, így ha mondva csinált okokkal ezt meg lehetne tenni, az ugyanúgy sértené a jogbiztonságot.

Van egy harmadik lehetőség is, amit egy háromszoros bolti rabló ügyében a Fővárosi Törvényszék egyik tanácsa meg is tett. Az elkövetőt tíz év fegyházbüntetésre ítélte. A bíróság indokai érthetőek, hiszen álláspontja szerint a törvény értelmezhetetlen, kiszámíthatatlan, sérti a jogbiztonságot, a törvény előtti egyenlőséget és a bírói függetlenséget. A kérdés, hogy megteheti-e ezt a bíróság? Nyilvánvalóan nem, mert ez az Alkotmánybíróság hatásköre, hiszen, ha a bíróság diszkrecionális jogkörrel dönthetne arról, hogy a Btk. mely szakaszait alkalmazza és melyeket nem, akkor minden különösebb érvelés nélkül belátható, hogy sérti a jogbiztonságot.

Látható, hogy adott egy jogszabályhely, amelyet gyakorlatilag képtelenség másként alkalmazni, mint jogbiztonságot sértő módon. Ebből a háromféle alkalmazásból egy közvetlenül a törvény szövegéből adódik, míg a második kettő a bíró magatartásától függ. A bírót tehát belekényszeríti a jogalkotó egy kilátástalan helyzetbe, amelyből nem tud szabadulni. Elvileg az eljárást fel függesztve az Alkotmánybírósághoz fordulhatna ugyan, de ez csak elméleti lehetőség, az ugyanis egy büntetőper esetén legalábbis a vádlott előzetes letartóztatásból való szabadon bocsátásával járna együtt.

Úgy tűnik, hogy mindezen kérdések hidegen hagyják a jogalkotót, mivel szerinte legalább igazságos a törvény. Valóban igazságos? Igazságos az, ha egy valóságoshoz nagyon hasonló játékpisztollyal három sarki kisboltot kiraboló tettes büntetlen előéletű sofőrjét bűnsegédként életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik? A másik oldalról nézve pedig lehet az igazságos, hogy elkövetők eljárásjogi kiskapukban bízva ússzanak meg adott esetben életfogytig tartó szabadságvesztéseket?

5. A semmisségi törvény

A 2011. évi XVI. törvény a 2006. őszi tömegosztatásokkal összefüggő elítélések orvoslásáról szól, amelynek 1. §-a kimondja, hogy a 2006. szeptember 18. és október 24. között, Magyarország területén, a tömegosztatásokhoz kapcsolódóan elkövetett bizonyos⁴¹ bűncselekmények miatti elítélések semmisnek tekintendők, amennyiben az elítélés alapját kizárólag rendőri jelentés, illetve rendőri tanúvallomás képezte.

Ez a megoldás nem idegen a magyar gyakorlattól, korábban négy semmisségi törvény is született az 1945 és 1989 közötti időszakban hozott koncepciók ítéletek kapcsán. Jelen tanulmány keretei között nem kívánom kifejteni, hogy mi indokolta egy ilyen törvény megalkotását a 2006-os eseményekkel kapcsolatban, sokkal inkább a következményekre mutatnék rá.

⁴¹ A törvény pontosan felsorolja ezeket a bűncselekményeket, amellyel kapcsolatban felvetődik, hogy nem alkotmányellenes-e azáltal, hogy csak bizonyos bűncselekményekre terjed ki. Ezzel kapcsolatban azonban az Alkotmánybíróság már a 652/B/1992. számú AB határozatban kimondta, hogy ez csak akkor állna fenn, ha a megkülönböztetés önkényes lenne, azaz nem lenne ésszerű indoka.

Amikor az Országgyűlés semmisségi törvényt alkot, akkor nem a bíróság jogkörében jár el, nem az elítélések megalapozottságát vagy törvényességét vizsgálja, hanem az elítélteket jogilag, erkölcsileg, politikailag rehabilitálja. Elszakad az elkövetés és elbírálás idején hatályban volt pozitív jogtól, e fölé helyezi a civilizált nemzetek által elismert általános jogelveket.⁴² Semmisségi törvényt az országgyűlés széles körben alkothat, de a gyakorlat tükrében nem kétséges, hogy semmisségi törvényt nagyszámú koncepciós perek kapcsán szoktak alkotni.⁴³

Adja magát a kérdés: jelen esetben hol a nagyszámú koncepciós per? Király Tibor háromféle ilyen pert különböztet meg: a politikai hatalom által megrendelt büntetőpereket, az ideológiailag megkonstruált pereket, és a nehezen elkerülhető csapdába beleesett személyek pereit.⁴⁴ Nyilvánvaló, hogy utóbbi kettő a 2006-os eseményekkel kapcsolatban fel sem vetődik. Maradt a politika által megrendelt büntetőper. A törvény célja elvileg az igazságszolgáltatás tekintélyének helyreállítása⁴⁵, én azonban inkább fel sem teszem a kérdést, hogy hova vezet az, ha a bíróságról és az ügyészségről gyakorlatilag kijelentik, hogy politikai megrendelésre dolgozott. Hack Péter világít rá arra, hogy a törvény az egész igazságszolgáltatásról alkot képet, hiszen hiába hegyezi ki a kérdést a jogszabály szövege a rendőrségre, ha például az előzetes letartóztatás elrendeléséről az ügyész indítványára a bíróság dönt.⁴⁶

A másik kérdés, hogy hol van a nagyszámú elítélés? Az ügyészség szerint összesen 22 ügyet érint a törvény. Ráadásul ezek között is van olyan, amely azért lett jogerős, mert a vádlott nem fellebbezett. A törvény viszont ebben az esetben is kimondja a semmisséget.

A jogbiztonság elvének részét képezi a jogerő intézményébe vetett bizalom. Viszont ennek elfogadott feltörését jelenti a perújítás, melyet éppen az olyan esetekre találtak ki, amikor például hamis tanúvallomások alapján ítélnék el valakit.⁴⁷ Tipikus példája ez annak, amikor a jogbiztonsággal szemben az anyagi igazságosságnak engednek teret, pontosan amiatt, mert esély mutatkozik az anyagi igazságosság felderítésére.

Tekintve az ügyek alacsony számát, logikus lett volna, ha ezekben ezzel az eszközzel élnek. Ehelyett általánosságban került kimondásra a semmisség. De a jogbiztonság elvének sérülése nem ebben áll. Sokkal inkább abban, hogy általánosságban kimondásra került, hogy a bíróság nem pártatlan, az ügyészség a politika szócsöve, a rendőrnek pedig nem lehet hinni. Kérdés, hogy ezek után hogyan lehet megbízni az igazságszolgáltatásban? A lehangsúlyosabb probléma talán ezek közül is az, hogy a rendőr tanúnak nem lehet hinni. Ez

⁴² Király Tibor: *A három semmisségi törvény jogi természete*. In: *Magyar Jog*, 1994/6. sz. 322–323. o.

⁴³ Hack Péter nem mulasztja el megemlíteni, hogy az Alkotmánybíróság eddig mindig azzal háritotta el az alkotmányos aggályokat a korábbi semmisségi törvények kapcsán, hogy azokat rendkívüli történelmi helyzetben alkalmazták, amikor a diktatúra jogsértéseit nem lehetett vagy aránytalanul nehezen lehetett volna máshogy orvosolni. Szerinte ezek az indokok jelenleg nem állnak fenn. (Hack Péter: *A semmisségi törvények*. In: *Belügyi Szemle*, 2011/7–8. sz. 46. o.)

⁴⁴ Király: i. m. 321. o.

⁴⁵ 2011. évi XVI. törvény indokolása

⁴⁶ Hack: i. m. 43. o.

⁴⁷ Hasonló véleményen van Hack: i. m. 45. o.

sérti a bírói függetlenséget⁴⁸, másrészt mára odáig jutott a helyzet, hogy a védők egyre inkább hivatkoznak a rendőri szavahihetetlenségre más ügyekben is, hiszen, ha akkor hazudott, akkor máskor miért ne tenné? Ez viszont teljesen kiszámíthatatlanná teszi az igazságszolgáltatás működését.

Felvetődik továbbá, hogy nem sérti-e a jogbiztonság követelményét az, hogy a törvény szóhasználata nem minden esetben teljesen egyértelmű. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy hiába jár akár előnnyel adott esetben a polgárra nézve a bizonytalan szóhasználat⁴⁹, a jogerő intézményébe vetett hit miatt megkövetelendő a feltételek precíz meghatározása.⁵⁰ Jelen törvényben ilyen vitatható kifejezések lehetnek a „tömegosztatás”, „kapcsolódóan” és a „rendőri jelentés”.⁵¹

Azt már csak érdekességképpen említtem, hogy vajon a semmisségi törvényekkel érintett ügyekben miért nem indult eljárás hamis tanúzás miatt az érintett rendőrökkel szemben? Hazudtak vagy nem hazudtak?

6. Jogbiztonság és igazságosság kapcsolata

Az igazságosság, azon belül is elsősorban az anyagi igazságosságra való törekvés a jogalkotás és az igazságszolgáltatás egyik sarokköve. A jogbiztonság ugyanilyen sarokkő. A kérdés, hogy mi történik, ha ezek egymással szemben hatnak? Az utóbbi időben megfigyelhető, hogy a jogalkotásban mintha a jogbiztonsággal szemben előtérbe került volna az anyagi igazságosságra való törekvés szándéka. Sokak szerint ez nagyon helyes, mert egy demokratikus jogállamban nem lehet más a cél, mint nemcsak kiszámítható, de egyben igazságos döntések meghozatala.

Az Alkotmánybíróság a 9/1992. AB határozatban kifejtette, hogy az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradvá válhat meg. Az anyagi igazság érvényesülésére nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány. Azt már a 11/1992. számú AB határozatban tartalmazza, hogy nem lehet a törvényhelyzetre és a jogállam megkövetelte igazságosságra hivatkozva a jogállam alapvető biztosítékait félretenni. Jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani. A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbrevaló. Az Alkotmány (és az Alaptörvény is) az anyagi igazság érvényre juttatásához szüksé-

⁴⁸ A bíró ugyanis nem mérlegelheti szabadon a bizonyítékokat.

⁴⁹ Mint például „politikai ok”.

⁵⁰ 11/1992. (III.5.) AB határozat

⁵¹ Támadható ugyanakkor az az érvelés, amely önmagában azt tekinti a bírói függetlenségbe való beavatkozásnak, hogy a törvény értelmében a bíró nem értékelheti szabadon a bizonyítékokat. Ez abból következik, hogy az Országgyűlés nem a bíróság jogkörében jár el, amikor törvényt alkot. Viszont sokkal érdekesebb ez a kérdés abban az összefüggésben, hogy a törvény 3. § (1) bekezdés a) pontja a bíróságra hárítja (kötelezően előírva) a semmisség kimondását, ezáltal viszont a bírót arra kötelezi, hogy a nevét adja egy olyan határozat meghozatalához, amelyben a mérlegelési jogköre egyenlő a nullával. A 47/2003. (X. 27.) AB határozat kimondja ugyanis: „A bíró törvényi alávetettsége [...] nem járhat továbbá azzal sem, hogy a bíróság bármely döntést valódi mérlegelési lehetőség nélkül, a bírói meggyőződés kialakításához szükséges eszközök és jogi feltételrendszer hiányában, avagy valamely, az említett feltételeket biztosító eljárás keretében korábban kialakult meggyőződése ellenére kényszerüljön meghozni.”

ges, és az esetek többségében alkalmas eljárásra ad jogot, amelynek érvényesítéséhez további garanciaként biztosítja az alkotmányos jogot a jogorvoslathoz.⁵²

Az Alkotmánybíróság tehát mind az anyagi, mind pedig a társadalmi igazságossággal kapcsolatban kimondta, hogy azokkal szemben a jogbiztonság elsőbbséget élvez. A kérdés, hogy miért lehet igaza? Különösen annak fényében vetődik fel ez a kérdés, hogy például a német alkotmánybíróság inkább a radbruchi formulát tette megáévá az ilyen kérdésekben, amelyből az következik, hogy nem a magyar álláspont az egyetlen lehetséges megközelítés. Másrészről pedig az Alkotmánybíróság álláspontja kategorikus, ellentmondást nem tűrő, ami teret engedhet annak, hogy sokan az igazságosság és jogbiztonság kapcsolatának lényegét azok versengésében lássák. A magam részéről viszont Földesi Tamással értek egyet, aki megfogalmazza, hogy értékek összeütközésénél alapvető igény lenne, hogy ez ne valamelyik alárendelésével végződjön, hanem az érdekek összeegyeztetésével.⁵³ Ráadásul határozott álláspontom, hogy a jelen tanulmányban vizsgált esetekben még csak nem is konkuráló értékeket kellene összehangolni, mivel igazságosságnak és jogbiztonságnak éppen egymást kellene erősíteniük.

Meggyőződésem, hogy az igazságosság érvényre juttatása az igazságszolgáltatás elsőszámú feladata. Akár olyannyira is fontos értéknek tekinthető, ahogy azt Rawls megfogalmazza, aki szerint az igazság és az igazságosság nem tűr megalkuvást. Az igazságtalanságba csak akkor lehet beletörődni szerinte, ha azt még nagyobb igazságtalanság elkerülése teszi szükségessé.⁵⁴ A kérdés, hogy ebben a rendszerben hol helyezhető el a jogbiztonság elve?

Eulenberg Salamon szerint a bíró az ítélethezásban ne legyen sem túlságosan kegyetlen se szerfölött kegyelmes, hanem csak igazságos. Azonban azt is ő hangsúlyozza, hogy nem lehet az igazságosságot feltétlen célnak tekinteni, szerinte az eszmény az igazság mellett, a valóság a jogbiztonság mellett dönt.⁵⁵ Miért lehetséges ez? Mert képtelenség arra garanciát vállalni, hogy minden ügyben tartalmilag helyes döntés fog születni. Arra viszont lehet, hogy a döntést kiszámítható szabályok alapján, tisztességes eljárásban fogja meghozni az arra illetékes szerv.

Az imént azt taglaltam, hogy az igazságosság a jog elsőszámú értéke, amely csak akkor hátrálhat meg, ha azt a még nagyobb igazságtalanság elkerülése indokolja. Ehhez képest mégis azt írtam, hogy a jogbiztonság elsőbbséget élvezhet az igazságossággal szemben. Álláspontom szerint azonban ez az ellentmondás csak látszólagos. A jogbiztonság ugyanis – ahogyan azt a bevezetőben is említettem – szintén értékalapú fogalom. Zlinszky János úgy fogalmaz, hogy a jog érvényesülése önmagában is érték. Kell, hogy a jog által a méltányosság és az egyenlőség biztonságosan érvényesüljön a társadalomban,

⁵² Holló András–Balogh Zsolt (szerk.): *Az értelmezett Alkotmány*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2000. 21. o.

⁵³ Földesi: *Gondolatok...* 27. o.

⁵⁴ John Rawls: *Az igazságosság elmélete*. Osiris, Budapest, 1997. 21–22. o. Idézi: Lenkovics: i. m. 188. o.

⁵⁵ Eulenberg Salamon: *Jogbiztonság és igazság*. Globus, Budapest, 1918. 10. o.

az emberek között. Ha a jog ezek ellen hat, végső soron a jogbiztonság vész el, így pedig a társadalom elveszti bizalmát az igazságtalan jogrendszerben.⁵⁶

Bár a jogbiztonság elvét formálisan a jogállam elvéből szokás levezetni, azonban tartalmi oldalról, annak összetevőit vizsgálva megállapítható, hogy az nem más – kiegészülve a tisztességes eljáráshoz való joggal – mint a processzuális igazságosság megvalósítója. Így pedig talán az is sokkal egyértelműbbnek tűnik, amikor azt írom, hogy anyagi igazságosságnak és processzuális igazságosságnak (jogbiztonságnak) együtt kell érvényesülniük. Mindehhez Lenkovics Barnabás teszi hozzá, hogy a jogállam fogalmilag előfeltételezi, megköveteli az igazságosságot. A jogállamiság egyúttal az igazságosság biztosítója. Fordítva pedig az igazságosság érvényesülése erősíti a jogállamot.⁵⁷

Erre világít rá Földesi Tamás példája is, aki szerint a jogbiztonság igazságosság elé helyezését jelenti az is, amikor a vádlottat bizonyítottság hiányában mentik fel. A jogbiztonság ebben az esetben is alapvető emberi értékek megtestesülése, az önkény ellentéte, és hiába tűnik igazságtalannak a felmentés, a másik oldalról nézve a nem kellő bizonyítékok alapján – önkényesen – történő elítélés is igazságtalan lenne.⁵⁸

Ezen a ponton érdemes visszatérni a német alkotmánybíróság által alkalmazott radbruchi formulára, melynek lényege, hogy a jogbiztonság jegyében a célszerűtlen és igazságtalan jogszabály is része a jogrendszernek, kivéve azt az esetet, amikor a jog már nem is törekszik az igazságosságra, amikor azzal elviselhetetlen ellentétbe kerül.⁵⁹ Álláspontom szerint ennek a megközelítésnek a magyar gyakorlat sem mond ellent. Egyrészt nem legitimálja a jogbiztonság álarca mögé bújt igazságtalan törvényt, tehát azt nem mondja ki, hogy minden jogszabály meg fog felelni a jogállam szabta követelményeknek azáltal, hogy önmagában nem sérti a jogbiztonságot, csak annyit rejt magában, hogy az a törvény biztosan nem, amelyik sérti a jogbiztonságot. Másrészt a jogállamiság követelménye maga sem viseli el az olyan törvényt, amely meg sem kísérli az igazságosság érvényesítését.

Tehát én a német és magyar megoldás közti különbség lényegét nem ebben látom. Sokkal inkább abban, hogy a magyar Alkotmánybíróság szűkebbre húzta a mozgásteret a németnél akkor, amikor kimondta, hogy nem csak annak a jogszabálynak nincs helye a jogrendszerben, amely elviselhetetlenül igazságtalan, hanem annak sem, amely megsérti a mindig kivitelezhető jogbiztonságot.

Ha pedig megfordítva a kérdést azt vizsgálom, hogy megsértheti-e a jogalkotó a jogbiztonságot amiatt, mert egy korábbi igazságtalan törvényt szeretne orvosolni, akkor viszont maximálisan egyetértek az Alkotmánybíróság azon ál-

⁵⁶ Zlinszky János: *Jogbiztonság igazságosság ellen (vagy nélkül)?* In: *Magyar Jog*, 1999/9. sz. 513. o.

⁵⁷ Nem szabad elmulasztani azonban megemlíteni azt sem, hogy Lenkovics Barnabás mindebből más végkövetkeztetésre jut, amikor azt mondja, hogy a jogállam nyilvánvalóan nem iktathatja ki az igazságosságot. Nem is előzheti meg, mert a hátrасorolással szintén kiiktatná azt. Szerinte nem igaz, hogy a jogbiztonság előbbrevaló lenne az igazságosságnál. Szerinte ez éppúgy részleges és szubjektív értékítélet, mint az igazságosságé lenne. (Lenkovics: i. m. 189–190. o.)

⁵⁸ Földesi: *Gondolatok...* 26. o.

⁵⁹ Patyi–Varga Zs.: i. m. 35. o.

lásponjtával, hogy jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani. Ha ugyanis a saját magunk által megalkotott játékszabályokat sem tudjuk betartani, akkor azzal magunk is az igazságosság (nevezetesen a formális igazságosság) követelményét sértjük meg, ez pedig végső soron még nagyobb igazságtalansághoz vezethet.

7. Összegzés

Bár a tanulmány címe „Jogbiztonság a büntető igazságszolgáltatásban”, a jogbiztonság nyugodtan helyettesíthető lenne az igazságossággal is, ugyanis álláspontom szerint a jogbiztonság maga is értékalapú, a processzuális igazságosságot is magába foglaló fogalom. Ráadásul amennyiben az egyik jelentősége megkérdőjeleződik, azzal megkérdőjeleződik a másik is. Ha az igazságosság még teljesebb érvényesülését azzal látja biztosítottnak a jogalkotó, hogy azt a jogbiztonság elé helyezi, az az igazságosság érvényesülését nem hogy nem erősíti, de egyesesen veszélybe sodorja. Ezt törekedtem tanulmányomban alátámasztani az igazságosság és a jogbiztonság fogalmának párhuzamos vizsgálatával, valamint két olyan, a büntető igazságszolgáltatást megrázó problémán keresztül levezetve, mint a három csapás szabály és a semmisségi törvény. Előbbi elsősorban a társadalmi igazságosságot helyezi a jogbiztonság elé, míg utóbbi a jogbiztonság elvének érvényesülését veszélyeztetve igyekszik érvényre juttatni az anyagi igazságosságot.

Mindezek alapján megállapítottam, hogy ideális esetben jogbiztonság és igazságosság nem hogy egy irányban hatnak, de egymásra is vannak utalva. Viszont azokban az esetekben, amikor ez a két fontos jogelv mégis egymással szemben hat, akkor a végső soron mégiscsak szubjektív igazság mindennek felett (így a jogbiztonság felett is) való keresése adott esetben még nagyobb igazságtalansághoz vezethet. Ezért kell ezekben az esetekben elsőbbséget engedni a jogbiztonságnak. Végül pedig, amikor egy szabályról azt mondják ki, hogy az sérti a jogbiztonságot, akkor akár nyugodtan lehetne azt is mondani, hogy: igazságtalan.

